

Rapport 2008:10

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

BAKIGATAN 8

Raä 330, kulturlager från medeltid och nyare tid,
fastigheten Gammelstad 1:41, Nederluleå sn,
Luleå kn, Västerbottens län.

Norrbotens museum

Olof Östlund

Dnr 413-2008
Lst dnr 431-11776-08

RAPPORT

Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll

Norrbottens län

Västerbotten

Nederluleå sn

RAÄ 330

Innehållsförteckning

RAPPORT	1
Tekniska uppgifter	2
Sammanfattande inledning	3
Syfte och målsättning	3
Topografi och naturlandskap	3
Historik och fornlämningsmiljö	3
Tidigare undersökningar	4
Arbetsbeskrivning och resultat	4
Avvikelse från arbetsplan	5
Kommentar	5
Publicerade källor	6
Ej publicerade källor	6
Bilagor	6

Tekniska uppgifter

Län:	Norrbottn
Landskap:	Västerbottn
Kommun:	Luleå
Socken:	Nederluleå
Fornlämning nr:	Raä 330
Fornlämning typ:	Kulturlager från medeltid och nyare tid
Fastighet:	Gammelstaden 1:41
Ek. karta:	24L 9h Gammelstaden (241 97)
Länsstyrelsens (beslut) dnr:	431-11776-08
Norrbottns museum dnr:	413-2008
Uppdragsgivare/finansär:	Berit Renström (inom statligt anslag) och Luleå Energi AB.
Typ av uppdrag:	Förundersökning
Fältarbetsledare:	Olof Östlund
Fältpersonal:	Olof Östlund, Mirjam Jonsson
Rapportansvarig:	Olof Östlund
Underkonsulter:	-
Fältarbets tid:	3 timmar x två personer. 2008-09-11
Rapporttid:	2 arbetsdagar
Fyndhantering:	-
Koordinater:	X 7296836 / Y 1786323 ± 1 m(GPS, User grid WGS 84, rikets nät, RT 90 2,5 gon V). NÖ hörnet av schaktet.
Höjd över havet:	10 m ö h
Undersökt yta:	33 m ²
Analys:	-
Datering:	1900-tal – Recent (Bedömning utifrån fynd)
Fynd:	Krossat tegel (tillvaratogs ej)
Foto:	Digitala, Acc.nr 2008:280:01-03 (bilaga 3)
Ritningar:	-
Dokumentationsmaterial:	Samtliga originalhandlingar, i det här fallet anteckningar och digitala fotografier, förvaras i Norrbottens museums arkiv. Foto: 3 st, Acc.nr 2008:280:01-03 (bilaga 3)
Digital programvara:	Microsoft Office (XP), ArcView 9.2, (Shaper över inmätningens data levererade av Mecad AB) PhotoShop Elements 4.

Foto på framsida: Schaktet på Bakigatan 8, acc nr2008:280:02

Fotograf Olof Östlund © Norrbottens museum

Sammanfattande inledning

Norrbottens museum utförde 2008-09-11 en arkeologisk förundersökning inom Raä 330, Nederluleå socken. Arbetet utfördes på begäran av Berit Renström, efter beslut av Länsstyrelsen i Norrbottens län (Lst dnr 431-11989-08).

Undersökningen föranleddes av reparation och omdragning av VA-ledning i kombination med indragning av fjärrvärme. Förundersökningen utfördes av Olof Östlund och Mirjam Jonsson, Norrbottens museum, i form av en schaktkontroll.

Eftersom utbytet av VA-ledningen sammanföll med Luleå Energi AB:s pågående arbete med fjärrvärmens så passade de på att lägga fjärrvärmerör samtidigt i samma schakt. Luleå energi är därför delfinansiär till förundersökningen, men kostnaden läggs till fjärrvärmeprojektet (Lst dnr 431-1288-08)

Inget av antikvariskt intresse påträffades varför det planerade arbetet kunde utföras utan hinder.

Syfte och målsättning

Syftet med förundersökningen var främst att ta fram ett besluts- och planeringsunderlag som anger lämningens omfattning, utbredning och karaktär inom undersökningsområdet. Utifrån syftet är den huvudsakliga målgruppen länsstyrelsen, olika myndigheter och företagare/exploatörer.

Undersökningen var också ett led i den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden med sikte på att kartlägga Gammelstads ålder, tidigaste utveckling och utbredning. Detta, samt att få bättre kunskap om medeltida gårdar, handeln och områdets kontaktnät, är något som efterfrågas i *Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt*.

Topografi och naturlandskap

Undersökningsområdet är beläget ca 185 m Ö om kyrkan i Gammelstads kyrkby inom Raä 330 (se bilaga 1). Fornlämningsområdet är beläget på en mindre moränrygg mellan Lule älv, som flyter söder om kyrkbyn, och en äldre uppgrundad vik i nordost. Området är omgivet av flacka åkermarker, allmänningar och nyare bebyggelse. Nivån över havet för Raä 330 uppgår idag till mellan 5 och 20 meter.

Aktuellt undersökningsområde ligger på en flack gårdstomt ca 10 m ö h. I dess närområde finns nyare bebyggelse och kyrkstugor vilka kan ha sitt ursprung i 1600-talet.

Historik och fornlämningssmiljö

Raä 330 har beteckningen ”område med kulturlager och befintlig bebyggelse”. Sannolikt har bebyggelsen i Gammelstads kyrkby sina rötter i medeltid. År 1339 omtalas att ett kapell finns i Luleå och 1374 har detta kapell blivit sockenkyrka med egen församling (Nordberg 1965:50ff). Platsen för kapellet är okänd, men att det låg i Gammelstad är rimligt att anta, vilket innebär att vi kan räkna med bebyggelse här vid den tiden.

Stenkyrkan som ersatte det tidigare kapellet började byggas under slutet av 1400-talet. Vid den tiden var detta den största kyrkan och tillika största stenbyggnaden norr om Uppsala, vilket vittnar om platsens betydelse.

Gammelstad har haft sin främsta betydelse som mötesplats. Som en in- och utförselfort för människor och varor. Under den intensiva delen av inlemmandet av

Norrbottnen i riket låg Gammelstad strategiskt placerat. Tillsammans med bl.a. G:a kyrkbyn i Piteå och Torneå utgjorde Gammelstad en språngbräda för mission och handel inåt landet. De fiskala funktionerna som centralmakten började utöva under medeltid behövde också en plats att utgå ifrån. Även de territoriella anspråken som kungariket Sverige börjar hävda i norr krävde en fast bebyggelse. Detta, kyrkplikten och de långa avstånden är de faktorer som bidragit till bebyggelsens expansion. Vid tiden för stenkyrkans anläggande var området en del av en ö och Gammelstadsviken en havsvik, som nådde fram till utkanten av dagens kyrkby. När Gammelstad fick stadsrättigheter lagfästa år 1621 var viken fortfarande segelbar. Redan 1649 hade dock landhöjningen gjort att hamnen inte gick att använda. Detta medförde att staden Luleå flyttades till sitt nuvarande läge vid kusten.

Tidigare undersökningar

Gammelstads kyrkby räknas som fast fornlämning och inom området har ett flertal arkeologiska undersökningar företagits under årens lopp. Aktuellt undersökningsområde ligger ett tiotal meter från gränsen till det som av Ragnar Bergling tolkas som köpstadens bebyggda område omkring 1649 (Bergling, 1964:102, fig 7). Det kan därför finnas lämningar från Gammelstads äldsta tid inom undersökningsområdet.

I anslutning till nu aktuell fastighet har undersökningar utförts 1995, 1998, 1999, 2002 och 2008 (bilaga 2).

1995 gjordes en förundersökning i gatan framför fastigheten Gammelstad 5: 17 (Häradsvägen 12), ca 70 m NV om det nu aktuella undersökningsområdet. Enbart vägfyllnadsmassor påträffades (Skålberg 1997).

Det gjordes också en förundersökning/schaktkontroll 1998 i samband med ett golvbyte under uthuset på fastigheten Gammelstad 5:17. Undersökningsområdet låg ca 75 m NNV om det nu aktuella undersökningsområdet. Inga fynd påträffades, troligtvis därför att marken grävts ordentligt djupt för uthusets grund redan vid byggandet av detsamma (Lindgren 2000).

Ungefär 20 m VSV om det nu aktuella undersökningsområdet, på fastigheten Gammelstaden 5:16 (Häradsvägen 6) gjordes 1999 en förundersökning vid en kabeldragning och plantering av häck. I Kabelschaktet fanns omrörda kulturlager med krossat tegel, obrända ben, fönsterglas, porslin och spik. Inga anläggningar eller intakta kulturlager påträffades. I en provgrop vid Bakigatan för häcken påträffades fägfyllning i form av grus, och därunder sand med en sotlins på 0,2 m djup under markytan (Lindgren 1999).

En mindre schaktkontroll gjordes också 2002 för nedläggande av elkabel till Kyrkstugorna 91 och 92 ungefär 75 m NNÖ om aktuellt undersökningsområdet. Schaktet grävdes bara till 0,15 m djup och endast matjord med moderna fynd påträffades (Backman 2002)

Under sommaren 2008 har schaktkontroller utförts av Norrbottens museum i samband med fjärrvärmedragningar i Gammelstad. Under arbetena har bland annat en avfallsgrop påträffats under vägbanan i Bakigatan (ca 11 m V om aktuellt undersökningsområde), innehållande bland annat mängder av kritpipor och benmaterial från 1700-tal eller tidigt 1800-tal. Rapporten över fjärrvärmedragningarna är dock inte sammanställd vid föreliggande rapportens färdigställande.

Arbetsbeskrivning och resultat

Förundersökningen utfördes enligt Länsstyrelsens beslut som en schaktkontroll under pågående schaktning. För utbredning av schaktet se översiktsplan (bilaga 2).

Schaktet var ca 1,3 – 1,7 m brett, totalt ca 21 m långt och grävdes med maskin till ca 0,7 m djup under medverkan av arkeologer. Schaktet grävdes sedan ner till ungefär 3 m djup för att komma ner till VA-ledningsdjup. Den nya VA-ledningen grävdes från anslutningen vid ”Grusvägen utan namn” som går mellan Sandåkersvägen och Bakigatan., rakt norrut och sedan i 90° vinkel västerut, in på norra sidan av farstukvisten. I samma schakt kom senare också fjärrvärmeledningarna att läggas. På södra sidan av farstukvisten grävdes den gamla VA-ledningen upp.

Vid undersökningen framkom i den öst-väst gående delen av schaktet norr om farstukvisten matjord med inslag av sand och grus (0,0 – 0,25 m djup). Därefter följde ett lager med recenta ljusgrå fyllnadsmassor av sand (0,25 – 0,4 m djup), och ett omrört mörkbrunt kulturlager med inslag av tegel (0,4-0,65 m djup). På ungefär 0,7 m djup under markytan framkom orörd mark.

I resten av schaktet var en blandning av recenta fyllnadsmassor och omrört kulturlager blandat med matjord. Orörd mark framkom där på 0,4 m djup under markytan.

När orörd mark framkommit utfördes den djupare grävningen utan medverkan av arkeologer. De digitala inmätningarna av schakten utfördes av Mecad AB.

Det planerade arbetet kunde utföras utan vidare antikvariska hinder.

Avvikelse från arbetsplan

Den enda avvikelsen från arbetsplanen beror på en felaktighet, både i Norrbottens museums arbetsplan och i länsstyrelsens förfrågningsunderlag. I text står det att schaktet ska vara 6 m långt och 3 m brett. Kartunderlaget visar dock på den korrekta längden, och det är kartunderlaget som har följts vid fältsituationen. I verkligheten blev schakten inte heller tre meter breda, de blev smalare (se ovan).

Kommentar

Inför kommande undersökningar är det viktigt att komma ihåg att även där omfattande schaktningsarbeten har ägt rum tidigare kan intakta kulturlager och anläggningar påträffas. Att följa äldre kabelgravar och schakt kan vara svårt och kulturlager kan påträffas även vid mindre ingrepp. Därför är det av stor vikt att samtliga markningrepp inom fornlämningsområdet bevakas av arkeolog.

Luleå 2008-12-01

Olof Östlund

Arkeolog

Publicerade källor

Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt. Länsstyrelsen i Norrbottens län
Rapportserie Nr 14/1998.

Bergling, R. 1964: *Kyrkstaden i övre Norrland*. Skytteanska samfundets handlingar no 3,
Umeå 1964.

Nordberg, A. 1965: *En gammal norrbottensbygd*. Anteckningar till Luleå sockens
historia. Luleå 1965.

Ej publicerade källor

Backman, L. 2002: *Rapport. Arkeologisk förundersökning. Raä 330, Gammelstad,
Nederluleå sn, Västerbotten, Norrbottens län*. Rapport Norrbottens museum dnr
2001/0487.

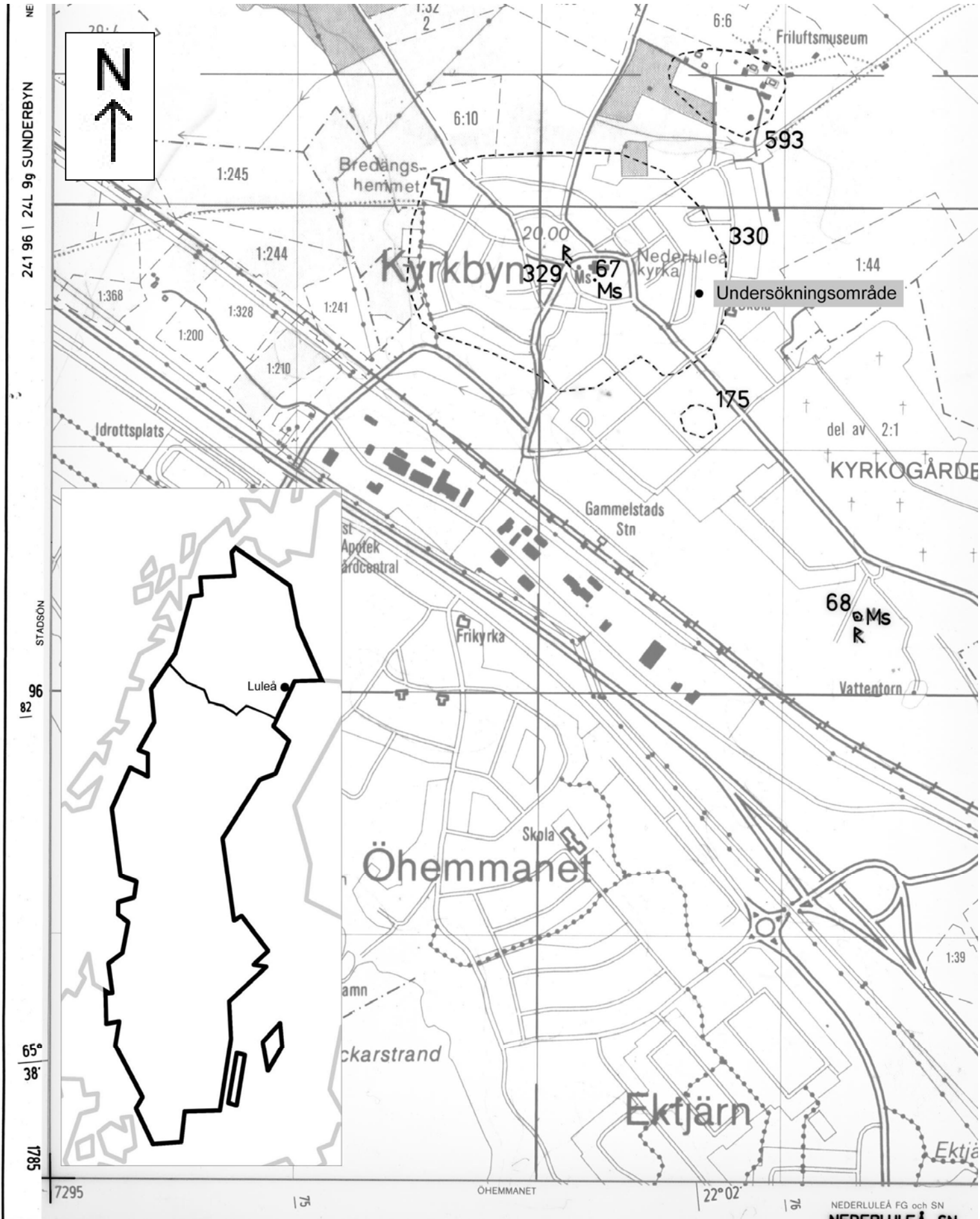
Lindgren, Å. 1999. *Rapport. Arkeologisk förundersökning. Raä 330, Gammelstaden 5:18,
Häradsvägen 6, Nederluleå socken, Västerbotten, Norrbottens län*. Rapport Norrbottens
museum dnr 1999/0524.

Lindgren, Å. 2000: *Rapport. Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll. Häradsvägen
12. Gammelstads kyrkby, Gammelstaden 5:17, Raä 330, Nederluleå sn, Norrbottens
län*. Rapport Norrbottens museum dnr 1998/0364.

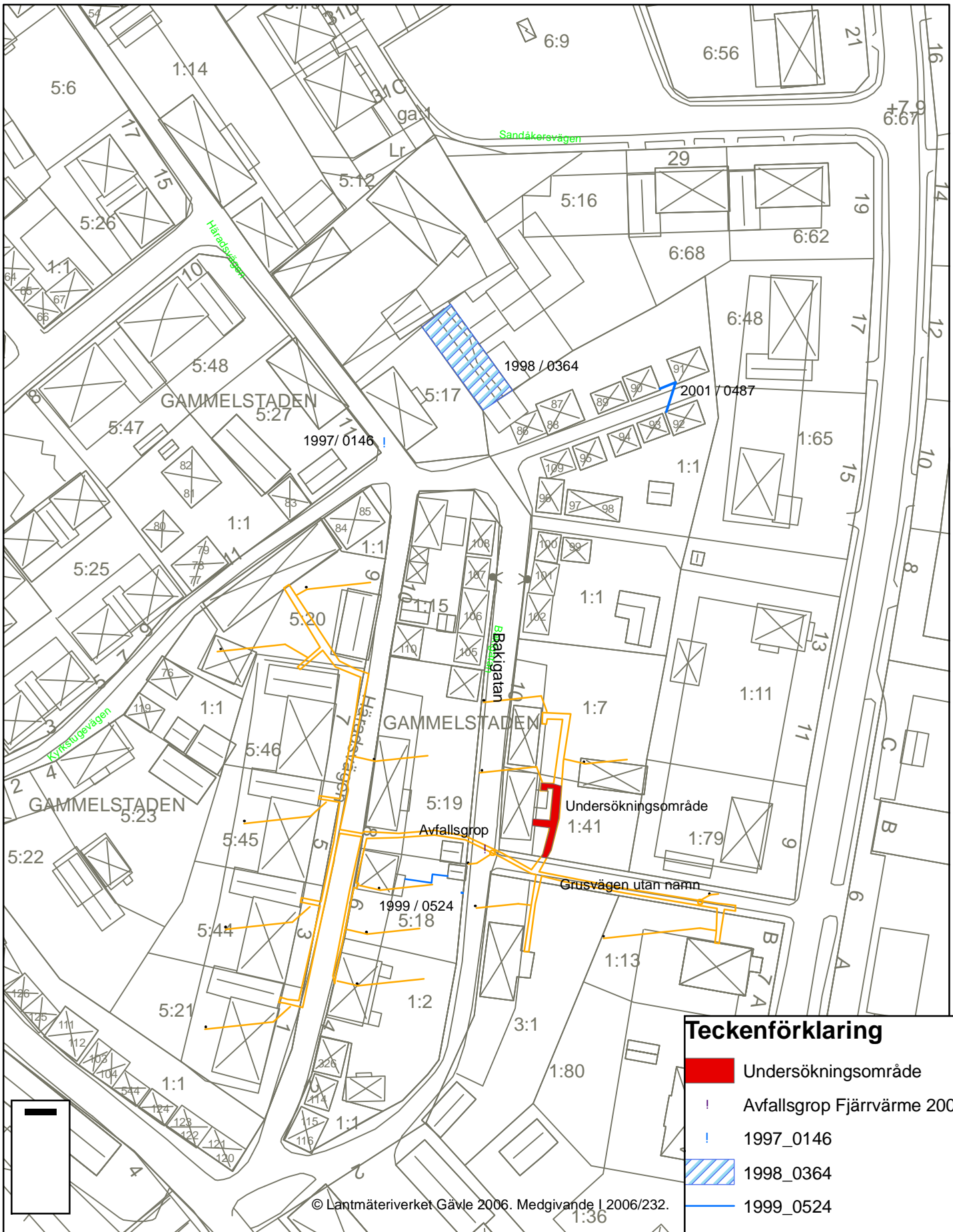
Skålberg, P. 1997: *Rapport. Arkeologisk förundersökning. Raä 330, Häradsvägen,
Nederluleå socken, Västerbotten, Norrbottens län*. Rapport, Norrbottens museum
dnr 1997/0146.

Bilagor

1. Utsnitt, Ekonomisk karta 24L 9h Gammelstaden, skala 1:10 000
2. Översiktsplan, skala 1:1000
3. Fotolista

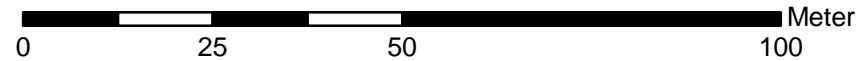

Teckenförklaring

	Undersökningsområde
	Avfallsgrop Fjärrvärme 2008
	1997_0146
	1998_0364
	1999_0524
	2001_0487
	Fjärrvärmeschakt 2008

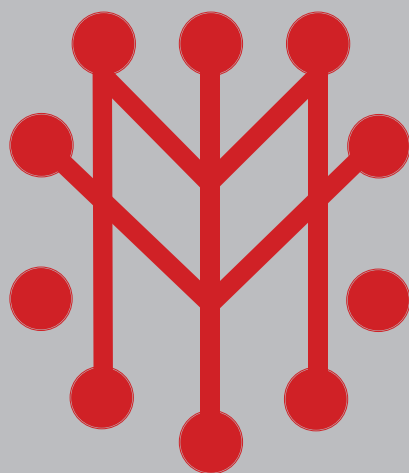
1:1 000

Fotolista

Arkeologisk förundersökning i form av schaktkontroll, Bakigatan 8, Gammelstad, Nederluelå socken, Norrbottens län

Fotografi markerad med **fet stil** finns med i rapporten.

Acc nr	Motiv & kommentarer	Från	Fotograf
2008:280:01	Profil i VA- / fjärrvärmeschaktet närmast husväggen i NV. Här syns tydligt lagerföljden med matjord och blandade kulturlager (innehållande tegelkross) ovanpå steril sand.	NÖ	OÖ
2008:280:02	Schakt för VA / fjärrvärme. På bilden syns Mirjam Jonsson	N	OÖ
2008:280:03	Schaktet som grävdes för att plocka upp det gamla VA-röret. På bilden syns en av markt teknikerna hörande till grävmaskinsfirman.	Ö	OÖ

Norrbottnens museum
Box 266, Storgatan 2, 971 08 Luleå
Telefon 0920-24 35 02
Fax 0920-24 35 60
norrbottnens.museum@nll.se
www.norrbottnensmuseum.se